

ROLA ROLNICTWA W ZASPOKAJANIU POPYTU POŚREDNIEGO I KOŃCOWEGO W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

Aldona Mrówczyńska-Kamińska

Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie Uniwersytetu Przyrodniczego
w Poznaniu

Kierownik: prof. dr hab. Walenty Poczta

Słowa kluczowe: rolnictwo, popyt pośredni i końcowy, bilanse przepływów
Key words: agriculture, indirect and final demand, the input-output analysis

S y n o p s i s. Celem artykułu jest określenie znaczenia rolnictwa w zaspokajaniu popytu pośredniego i końcowego w krajach Unii Europejskiej, przy wykorzystaniu metody input-output. Proporcje rozdysponowania produktów sektora rolno-żywnościowego między popyt pośredni (zużycie pośrednie) a zaspokajanie popytu końcowego potwierdzają, że w większości krajów Unii Europejskiej sektor rolny ma charakter surowcowy w sektorze rolno-żywnościowym i w całej gospodarce narodowej. Różnice w tym zakresie występujące pomiędzy krajami UE wynikają głównie z poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego danego kraju.

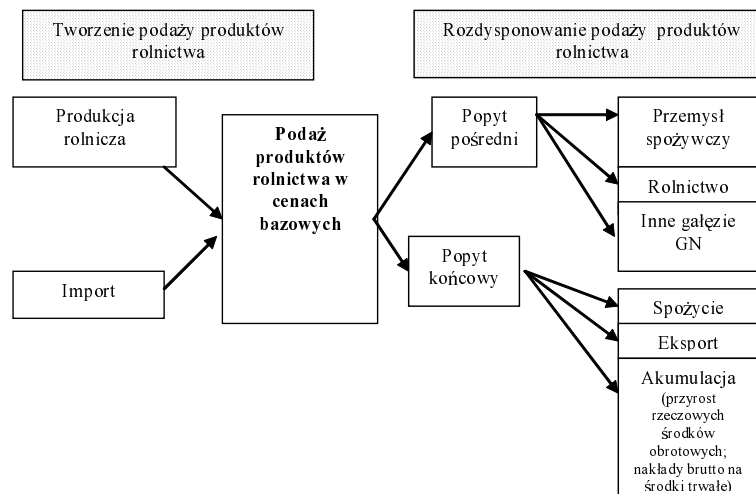
WSTĘP

Według Augustyna Wosia [1979] *podstawowym elementem konstytuującym agrobiznes są powiązania pomiędzy poszczególnymi jego członami*. Przepływy między sferami kompleksu gospodarki żywnościowej pozwalają określić udział poszczególnych gałęzi w produkcji artykułów rolnych i żywnościowych. Przepływy między tymi gałęziami stanowią popyt pośredni, co oznacza, że poszczególne dobra wytwarzane przez gałęzie-wytwórców podlegają przetwarzaniu w gałęziach-odbiorcach. Rolnictwo, oprócz zaopatrzenia surowcowego (popytu pośredniego), zaspokaja także popyt końcowy. Popyt konsumentów i eksporterów, czyli popyt końcowy, jest najważniejszą zmienną, która określa rozwój rolnictwa i całego sektora rolno-żywnościowego, a także warunki skutecznego (efektywnego) działania poszczególnych podmiotów na rynku. Rolnictwo, podobnie jak inne sektory gospodarki narodowej, nie może rozwijać się, jeżeli nie ma popytu na dobra i usługi, które wytwarza. Z kolei popyt na żywność zależy od koniunktury gospodarczej. Tak więc związek pomiędzy popytem na żywność a rozwojem rolnictwa jest bardzo silny i bezpośredni. Najważniejszym czynnikiem, dzięki któremu sektor rolno-żywnościowy może się rozwijać, jest sprzyjanie ogólnemu ożywieniu gospodarczemu, gdyż tylko ono rodzi dodatkowe dochody, a te z kolei wywołują wzrost popytu na produkty rolne i żywnościowe [Woś 1998, Grabowski 1997, Poczta, Mrówczyńska-Kamińska 2004].

Analiza tworzenia i rozdysponowania podaży produktów sektora rolnego jest istotna z punktu widzenia zrozumienia powiązań międzygałęziowych i określenia stopnia sprzężenia rolnictwa z całą gospodarką narodową [Woś 1979, Zalewski 1989, Woś, Zegar 1983, Zegar 1973, Coleman i inni 2004]. Z jednej strony, dowiadujemy się, jakie elementy decydują o wielkości podaży po stronie tworzenia, z drugiej strony, określamy znaczenie produktów rolniczych w zaspokajaniu popytu pośredniego (zużycia pośredniego) i popytu końcowego. Jedyнным dostępnym materiałem statystycznym, na podstawie którego można zanalizować te zależności w sektorze rolnym, są tablice przepływów międzygałęziowych.

Celem opracowania jest przedstawienie znaczenia rolnictwa w zaspokajaniu popytu pośredniego i końcowego w krajach Unii Europejskiej (UE)¹ na podstawie bilansów przepływów międzygałęziowych. W pierwszej części opracowania zaprezentowano analizę tworzenia podaży produktów rolniczych i jej rozdysponowanie na zaspokojenie popytu pośredniego i końcowego. W kolejnej części omówiono strukturę popytu pośredniego i końcowego zaspokajanego przez rolnictwo.

Podstawą źródłową identyfikacji wielkości i struktury popytu pośredniego i końcowego w europejskim sektorze rolnym były bilanse przepływów międzygałęziowych. Zakres czasowy badań dotyczył najnowszych dostępnych danych². W artykule przedstawione zostały zależności pomiędzy rolnictwem a pozostałymi sferami sektora rolno-żywnościowego³, a także pomiędzy sektorem rolnym a całą gospodarką narodową. Proces tworzenia i rozdysponowania podaży produktów rolnictwa przedstawiony został na rysunku 1. Zgodnie z metodyką

Rysunek 1. Schemat tworzenia i rozdysponowania podaży produktów rolnictwa
Źródło: opracowanie własne na podstawie [Bilansu... 2009].

- ¹ W analizie pominięto takie kraje jak: Cypr, Malta, Łotwa (ze względu na brak danych), Finlandia, Dania, W. Brytania i Holandia (ze względu na brak porównywalnych danych) i Luksemburg (ze względu na to, że wszystkie informacje dotyczące przepływów międzygałęziowych w agrobiznesie w tym kraju objęte są tajemnicą statystyczną).
- ² W opracowaniu wykorzystano najnowsze dostępne dane dla poszczególnych krajów UE. W większości krajów był to rok 2005, w niektórych przypadkach były to lata wcześniejsze, w innych późniejsze.
- ³ Zgodnie z definicją agrobiznesu, według Davisa i Goldberga [1957], sektor ten składa się z trzech sfer (agregatów) ekonomicznych: przemysły wytwarzające środki produkcji i usługi dla rolnictwa i przemysłu rolno-spożywczego (sfera I), rolnictwo (sfera II) i przemysł rolno-spożywczy (sfera III).

rachunków narodowych informacje zawarte w bilansach przepływów międzygałęziowych stanowią syntetyczne ujęcie efektów uzyskanych w procesie produkcji i z importu oraz wykorzystanie wytworzonych produktów w gospodarce narodowej (m.in. w rolnictwie) i obejmują:

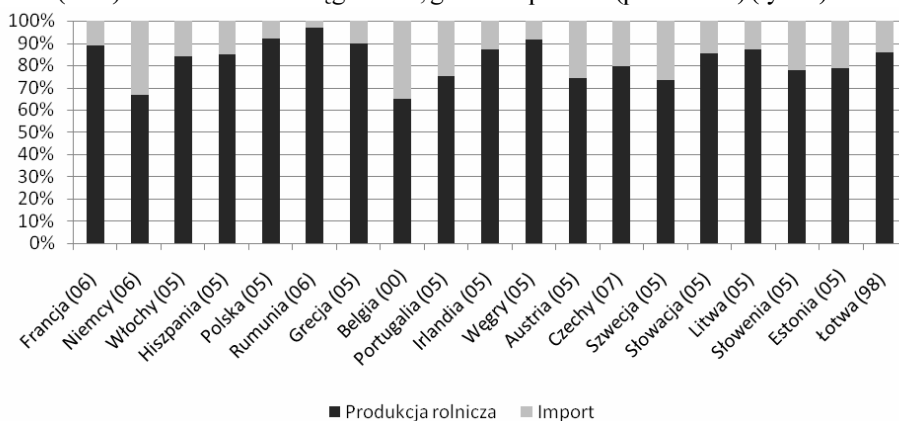
- ogółem przychody (inaczej: tworzenie podaży), po stronie których uwzględnia się produkcję globalną oraz import,
- ogółem rozchody (inaczej: rozdysponowanie), po stronie których uwzględnia się popyt pośredni (zużycie pośrednie) oraz popyt końcowy (spożycie, akumulacja oraz eksport) [Bilans ... 2009].

W opracowaniu wykorzystano metodę analogii (podobieństw) i porównań, która pozwala na uzyskanie informacji prognostycznych poprzez przeniesienie prawidłowości z jednego zjawiska na drugie. Porównanie znaczenia rolnictwa w zaspokajaniu popytu pośredniego i końcowego w krajach UE ma charakter analogii przestrzenno-czasowej, na podstawie której można wnioskować o kierunkach i głębokości przemian w sektorze rolnym w poszczególnych krajach.

TWORZENIE I ROZDYSPONOWANIE PODAŻY PRODUKCJI ROLNICZEJ W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

Rolnictwo tworzy drugą sferę sektora rolno-żywnościowego. Analiza strumieni dóbr i usług płynących do rolnictwa i z niego pozwala objaśnić rozmiar powiązań międzygałęziowych i określić stopień sprzężenia tej sfery z całą gospodarką narodową.

Pierwszą ważną kwestią jest tworzenie i rozdysponowanie podaży produktów rolnictwa. W analizowanym okresie najwyższa całkowita podaż produktów rolnictwa w cenach bazowych, z uwzględnieniem importu, wystąpiła we Francji (około 70 mld euro) oraz w Niemczech i we Włoszech (60-53 mld euro) (tab. 1.). Na tle pozostałych krajów wysoką podaż produktów rolnictwa zaobserwowano także w Hiszpanii (około 43 mld euro). W Polsce w 2005 roku podaż produktów rolnictwa na tle pozostałych krajów kształtowała się na średnim poziomie około 22 mld euro. Ważniejsza z punktu widzenia porównań międzynarodowych jest jednak struktura tworzenia tej podaży. We wszystkich krajach UE dominujące znaczenie w tej kwestii zajmuje produkcja rolnicza. Najwyższy udział produkcji rolniczej w tworzeniu podaży wystąpił w Rumunii (97%) oraz w rolnictwie węgierskim, greckim i polskim (ponad 90%) (rys. 2.).

Rysunek 2. Struktura tworzenia produkcji rolniczej w krajach Unii Europejskiej w 2005 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 1.

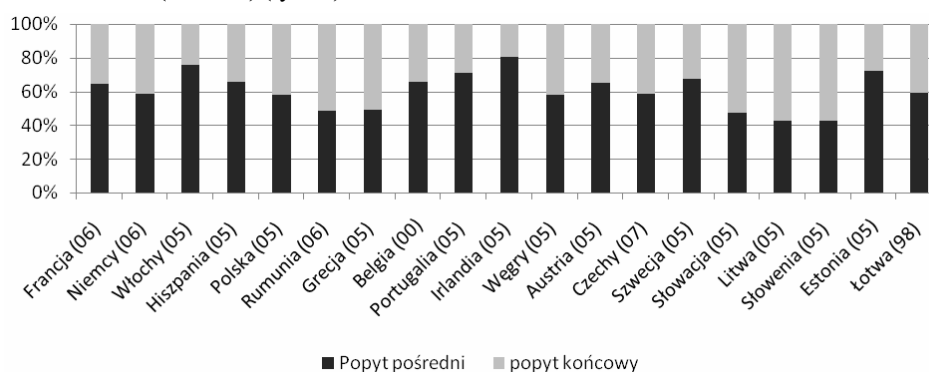
Tabela 1. Tworzenie i rozdysponowanie podaży produktów rolnictwa w krajach Unii Europejskiej (ceny bazowe, mln euro)

Kraj (rok)	Tworzenie		Podaż		Rozdysponowanie (ceny bazowe)										razem popyt końcowy
	produkcja rolnicza		produktów rolnictwa		popyt pośredni					popyt końcowy					
	import		przenysł spożywczy	rolnictwo	inne gąlezie	razem popyt pośredni	spożycie	eksport	przywóz ręczowych środków obrotowych	nakłady brutto na środki trwale					
Francja (06)	61 245	7 577	68 822	29 223	10 251	4 882	44 356	14 176	8 265	983	1 042	24 466			
Niemcy (06)	39 896	19 864	59 760	29 414	1 214	4 352	34 980	14 911	5 593	969	3 307	24 780			
Włochy (05)	44 658	8 473	53 131	25 626	5 306	9 277	40 209	8 848	4 010	35	29	12 922			
Hiszpania (05)	36 909	6 507	43 416	22 965	2 297	3 224	28 486	6 856	7 609	3	461	14 930			
Polska (05)	20 044	1 791	21 835	8 058	4 040	618	12 716	8 315	1 110	-361	55	9 119			
Rumunia (06)	14 757	496	15 253	2 585	4 098	738	7 421	7 215	431	141	45	7 832			
Grecja (05)	12 102	1 394	13 496	4 215	1 732	704	6 651	5 579	990	202	74	6 845			
Belgia (00)	7 292	3 958	11 250	6 369	446	572	7 387	1 581	2 205	11	66	3 863			
Portugalia (05)	5 645	1 871	7 516	3 833	787	701	5 321	1 420	357	-45	463	2 195			
Irlandia (05)	6 418	963	7 381	4 112	1 444	379	5 935	907	524	15	-	1 446			
Węgry (05)	6 523	596	7 119	2 734	926	463	4 123	1 224	1 144	467	161	2 996			
Austria (05)	4 738	1 657	6 395	2 634	1 058	479	4 171	1 628	462	-2	136	2 224			
Czechy (07)	4 836	1 242	6 078	2 570	660	315	3 545	1 604	814	-15	130	2 533			
Szwecja (05)	4 097	1 489	5 586	2 588	581	607	3 776	1 485	315	-44	54	1 810			
Słowacja (05)	3 040	521	3 561	844	600	236	1 680	1 373	370	-14	152	1 881			
Litwa (05)	1 686	247	1 933	404	389	35	828	818	244	-2	45	1 105			
Słowenia (05)	1 128	324	1 452	274	230	114	618	535	97	174	28	834			
Estonia (05)	490	133	623	298	94	59	451	131	40	-10	11	172			
Łotwa (98)	528	87	615	126	219	18	363	273	14	-30	-5	252			

Źródło: obliczenia własne na podstawie [Bilansów... dla poszczególnych krajów UE, dane niepublikowane, Bilansu ... 2009].

Natomiast najniższy w rolnictwie belgijskim i niemieckim (około 65%). W pozostałych krajach udział ten ukształtował się na podobnym 70-90% poziomie. Różnice po stronie tworzenia podaży wynikają przede wszystkim z odmiennego znaczenia importu surowców rolnych w poszczególnych krajach. Najwyższy spośród wszystkich analizowanych krajów UE udział importu w tworzeniu podaży produktów rolniczych wystąpił w Belgii i Niemczech (w badanych latach ponad 1/3 podaży pochodziła z importu). Względnie wysoki udział produktów z zagranicy w podaży wystąpił także w Portugalii, Austrii i Szwecji (1/5 podaży). Z kolei najmniejsze znaczenie importu wystąpiło w Rumunii, na Węgrzech, Grecji i Polsce (poniżej 10% ogólnej podaży). W pozostałych krajach znaczenie produktów rolnych pochodzących z importu ukształtowało się w przedziale od 10 do 20%. Wyniki te wskazują, że głównie w krajach, które wstąpiły do UE w 2004 roku i później, produkty z importu mają małe znaczenie w podaży produktów rolnictwa, co dowodzi słabych związków sektora rolnego z agrobiznesem europejskim i światowym. Można sądzić, że z tego względu występuje też ograniczenie napływu postępu biologicznego.

Jeżeli chodzi o rozdysponowanie, to w większości krajów UE uwagę zwraca przeznaczenie wytworzonej w kraju i przywiezionej z zagranicy produkcji rolniczej na cele zużycia pośredniego (popytu pośredniego), przy czym najwyższy odsetek wystąpił w Irlandii, Włoszech i Estonii (72-80%) (rys. 3.).

Rysunek 3. Struktura rozdysponowania podaży produktów rolnictwa w krajach Unii Europejskiej
Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 1.

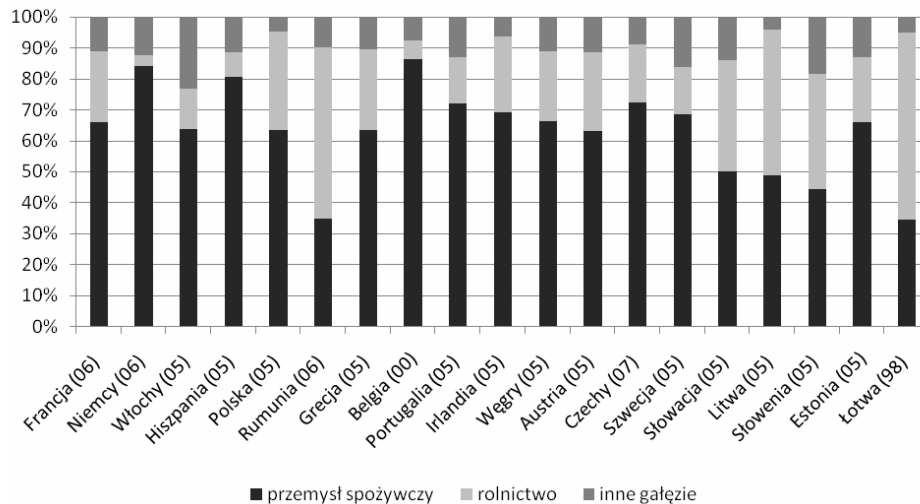
Z tego też względu w większości krajów UE mniejsza część produkcji rolniczej została przeznaczona na cele zaspokojenia popytu końcowego. Wynika to głównie z tego, że w rolnictwie wytwarzane jest relatywnie mniej gotowych produktów żywnościowych, które trafiają na stół konsumenta niejako wprost z gospodarstwa rolnego. Są to przede wszystkim owoce i znaczna część warzyw, ziemniaki, pewna ilość jaj i niektóre inne produkty o mniejszym znaczeniu. Największe, ponad 50% w ramach popytu końcowego, przeznaczenie surowców rolnych na cele spożycia krajowego i zagranicznego zaobserwowano w Rumunii, Słowacji, Słowenii, na Litwie i w Grecji⁴.

⁴ Można sądzić, że w Grecji duży udział przeznaczenia podaży rolnictwa na cele spożycia wewnętrznego wynika z tego, że kraj ten zaliczany jest do krajów śródziemnomorskich (obok Włoch, Hiszpanii, Portugalii, Malty i Cypru), które specjalizują się w produkcji owoców i warzyw, co stymulowane jest dobrym nasłonecznieniem i ciepłym klimatem. Kraje śródziemnomorskie to jedyny region Europy, gdzie ze względu na łagodny klimat możliwa jest uprawa owoców cytrusowych oraz oliwek. Średnio na jednego mieszkańca rocznie przypada 77 kg owoców cytrusowych i 77 kg oliwek.

Proporcje rozdysponowania produktów rolnictwa między popyt pośredni (zużycie pośrednie) a zaspokajanie popytu końcowego potwierdzają, że w większości krajów UE sektor rolny ma surowcowy charakter w sektorze rolno-żywnościowym i w całej gospodarce narodowej.

ZNACZENIE ROLNICTWA W ZASPOKAJANIU POPYTU POŚREDNIEGO W KRAJACH UE

W większości krajów produkty rolnictwa w ramach popytu pośredniego trafiają do przemysłu rolno-spożywczego jako surowce do produkcji gotowych produktów żywnościowych. Tylko w Rumunii, na Łotwie i Litwie w ramach zużycia pośredniego największe znaczenie miało przeznaczenie tej produkcji na dalsze przetworzenie w rolnictwie (w badanych latach obrót wewnętrzny w tym sektorze wyniósł ponad 50% całego popytu pośredniego) (rys. 4.). Wpływ na tę sytuację ma przede wszystkim słabo rozwinięty przemysł rolno-spożywczy w tych krajach i brak rozwiniętej integracji rolnictwa z trzecią sferą agrobiznesu. Względnie wysoki udział samozaopatrzenia rolnictwa w popycie pośrednim występuje także w Polsce i Słowenii oraz na Słowacji (ponad 1/3). W pozostałych, bardziej rozwiniętych krajach produkty rolne w ramach popytu pośredniego trafiły najczęściej do przemysłu rolno-spożywczego. Największy udział trzeciej sfery agrobiznesu jako odbiorcy produktów rolnych (ponad 80%) wystąpił w Belgii, Niemczech i Hiszpanii. Natomiast przeznaczeniem surowców rolnych jako produktów do dalszego przerobu w innych gałęziach gospodarki narodowej w całej UE najczęściej były hotele i restauracje oraz szpitale i ośrodki opieki społecznej [*Bilanse...* dane niepublikowane]. Względnie największe znaczenie tych gałęzi w rozdysponowaniu podaży produktów rolnych wystąpiło we Włoszech (23%) oraz Słowenii i Szwecji (18-16%) (rys. 4.).

Rysunek 4. Struktura przeznaczenia produktów rolnictwa na zaspokojenie popytu pośredniego w krajach UE

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 1.

ZNACZENIE ROLNICTWA W ZASPOKAJANIU POPYTU KOŃCOWEGO W KRAJACH UE

Rolnictwo uczestniczy także w zaspokajaniu popytu końcowego. W analizowanych latach we wszystkich krajach UE większość popytu końcowego stanowiło spożycie w gospodarstwach domowych. Najwyższy odsetek wystąpił w Rumunii i Polsce (91-92%) oraz Grecji i Szwecji (82% całego popytu końcowego) (rys. 5.). Udział spożycia w popycie końcowym w głównej mierze zależy od znaczenia popytu zagranicznego (eksportu) w popycie końcowym. W niektórych krajach eksport surowców rolnych zajmuje istotne znaczenie w strukturze popytu końcowego zaspokajanego przez rolnictwo. Największy spośród analizowanych krajów udział eksportu w ramach tego popytu zaobserwowano w Hiszpanii i Belgii (odpowiednio 51%-57% popytu końcowego). Wysoki, ponad 30% udział występuje także na Węgrzech, w Irlandii, Francji, Czechach i we Włoszech. Wskazuje to na istotne znaczenie procesów globalnych dla rozwoju sektora rolnego w tych krajach. Najmniejsze znaczenie eksportu surowców rolnych wystąpiło w Rumunii (6% całego popytu końcowego).

Kolejnym składnikiem popytu końcowego jest akumulacja, a w jej ramach dwie pozycje: przyrost rzeczowych środków obrotowych i nakłady brutto na środki trwałe. W wartościach bezwzględnych najwyższe nakłady na środki trwałe zaobserwowano w rolnictwie niemieckim (ponad 3,3 mld euro) i była to wartość znacznie przewyższająca sytuację w tym zakresie w pozostałych krajach. W zakresie udziału poszczególnych składników akumulacji w popycie końcowym zaspokajany przez rolnictwo uwidacznia się fakt, że ma on niewielkie znaczenie we wszystkich krajach. Wyjątkiem są niektóre państwa, w których przyrost rzeczowych środków obrotowych stanowił istotniejsze znaczenie, zarówno na plus, jak i na minus, ale głównie za sprawą znacznych różnic zapasów na początku i na końcu badanego okresu.

Rysunek 5. Struktura przeznaczenia produktów rolnictwa na zaspokojenie popytu końcowego w krajach UE

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 1.

PODSUMOWANIE

Wyniki badania rozdysponowania podaży produktów w sektorze rolnym wskazują, że kierunki i sposoby wykorzystania produktów rolnych w poszczególnych krajach są zróżnicowane. W większości krajów zaznacza się tendencja wzrostowa udziału popytu pośredniego (zwłaszcza przemysłu) i spadkowa tendencja udziału popytu końcowego. Rolnictwo wytwarza coraz więcej surowców do produkcji żywności i relatywnie coraz mniej żywności do bezpośredniego spożycia. W miarę przechodzenia do wyższych stadiów rozwoju gospodarczego kraju, rolnictwo staje się bardziej gałęzią surowcową, maleje udział samozaopatrzenia rolnictwa, w tym zwłaszcza samozaopatrzenia konsumpcyjnego (autokonsumpcja), rośnie zaś towarowość produkcji rolniczej. Coraz mniejsza część produktu rolnego spożywana jest w stanie nieprzetworzonym, w wyniku czego pogłębiają się podażowe związki rolnictwa z innymi gałęziami gospodarki narodowej, zwłaszcza z przemysłem rolno-spożywczym, który z kolei jest głównym i najważniejszym dostarczycielem gotowych produktów żywnościowych dla społeczeństwa. Po stronie tworzenia i rozdysponowania podaży, głównie w bogatszych krajach UE duże znaczenie ma import i eksport w rozwoju całego sektora rolno-żywnościowego, co wskazuje na większe znaczenie procesów globalnych dla rozwoju sektora rolnego w danym kraju.

LITERATURA

- Bilans przepływów międzygałęziowych w 2005 roku*, GUS, Warszawa 2009.
Bilanse przepływów międzygałęziowych dla poszczególnych krajów UE, dane niepublikowane.
 Coleman W., Grant W., Josling T. 2004: *Agriculture in the New Global Economy*, Ed. E. Elgar, Northampton M.A., USA, 2004.
 Davis J.H., Goldberg R.A. 1957: *A Concept of agribusiness*, Boston 1957. tłumaczenie polskie 1967: *Koncepcja agrobiznesu*, IER, Warszawa.
 Grabowski S. 1997: *Gospodarka żywnościowa w warunkach rynkowych*, SGH, Warszawa.
 Poczta W., Mrówczyńska-Kamińska A. 2004: *Agrobiznes w Polsce jako subsystem gospodarki narodowej*, Wyd. AR, Poznań, s. 113.
Rachunki ekonomiczne dla rolnictwa, www.epp.eurostat.ec.europa.eu, odczyt dnia 25.06.2010.
 Woś A. 1998: *Gospodarka żywnościowa. Kompleks gospodarki żywnościowej*, [w:] *Encyklopedia agrobiznesu*, A. Woś (red.), Wyd. Fundacja Innowacja, Warszawa.
 Woś A., Zegar J.S. 1983: *Gospodarka żywnościowa. Problemy ekonomiki i sterowania*, PWE, Warszawa.
 Woś A. 1979: *Związki rolnictwa z gospodarką narodową*, PWRiL, Warszawa.
 Zalewski A. 1989: *Problemy gospodarki żywnościowej w Polsce*, PWN, Warszawa.
 Zegar J. S. 1973: *Agregat żywnościowy jako transformator zasileń*, „Wieś i Rolnictwo”, nr 1, s.123.

Aldona Mrówczyńska-Kamińska

THE IMPORTANCE OF AGRICULTURE IN MEETING INDIRECT AND FINAL DEMAND IN THE EU COUNTRIES

Summary

The aim of the paper was to disclose the importance of agriculture in meeting indirect and final demand in EU's countries using input-outputs methodology. Proportions of allocating agri-food sector's products between indirect intermediate consumption and final demand prove that in most EU' countries agriculture plays material role in agri-food sector as well as in national economy. The differences between EU's countries relate to their level of socio-economic development.

Adres do korespondencji:

dr Aldona Mrówczyńska-Kamińska
 Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie
 ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań
 tel. (61) 846 61 00, e-mail: mrowczynska-kaminska@up.poznan.pl